

історіографії кінця XIX – першої третини XX ст // Література та культура Полісся. – Вип. 18. – Ніжин, 2002.

15. Єршов Анатолій. До питання про час виникнення м.Ніжина (Підготовка до друку і передмова Олександра Коваленка та Андрія Острянка) // Сіверянський літопис. – 2001. – №6.

16. Ткаченко В.В. Розвиток історичного краєзнавства на Чернігівщині у 20–30-х рр. XX ст.: Автореф. дис. ... к. і. н. – Київ, 1995.

17. Зозуля С. Ніжинське краєзнавче товариство 20-х рр. XX ст. // Сіверянський літопис. – 2000. – №5; його ж. Архівна, краєзнавча та музейна діяльність Ніжинської НДК історії культури та мови // Студії з архівної справи та документознавства. – Київ, 2003. – Т. 9; його ж. Історіографічні і джерелознавчі дослідження вчених Ніжинської НДК історії культури та мови (1922–1930) // Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи співробітництва: Збірник наукових праць. – Кривий Ріг, 2004.

18. Самойленко О.Г. Розвиток історичної науки в Ніжинській вищій школі в умовах формування тоталітарного режиму // Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія. – Вип. 8. – Вінниця, 2004.

19. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин, 2005.

20. Кондрашов В.Ф. Дослідження А.Г.Єршова з історії Лівобережної України // Література та культура Полісся. – Вип. 18. – Ніжин, 2002; його ж. А.Г.Єршов як історик України // Сіверянський літопис. – 2003. – №1.

21. Дзира І.Я. Козацьке літописання 30–80-х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти. – Київ, 2006. – С. 29–31, 118, 158, 205, 467–469; Шевчук В. Нерозгадані таємниці "Історії Русів" // Історія Русів. – Київ, 1991. – С. 15; Яковенко Н. Паралельний світ. – Київ, 2002. – С. 305.

Н.І.Іванцова

Закордонний досвід у створенні системи освіти дорослих в Україні у 20-х рр. XX ст.

Сучасний етап розвитку української держави характеризується зростанням інтересу до минулого народу, історичних знань, національної духовної ідеї. Цілком зрозуміло, що без дослідження вітчизняної історії національної культури й освіти неможливо зрозуміти минулий, теперішній і майбутній економічний розвиток.

Принципово цікавим є період 20-х рр. XX ст., коли в Україні йшов процес створення своєї специфічної освітньої системи. Мається на увазі не лише професійно-технічна, а й загальна та політична освіта у денній, змінній та вечірній формах. Звичайно, в умовах розбудови нової держави

йшов постійний пошук нових форм та методів для надання освіти великій робітничій та селянській масі. Мова йшла не лише про лікбез та початкову освіту, що було досить важливим питанням у державі з великим відсотком неписьменного населення, а й про професійну та робітничу освіту [1]. Необхідно зважити на те, що у 1920-і рр. в умовах "диктатури пролетаріату" поняття "робітник" мало не лише професійне, але й станове забарвлення. Робітниками вважалися не лише ті, хто працювали на робітничих посадах на виробництві (так звані "робітники від верстату"), але й вихідці із робітничого середовища, які обіймали керівні посади в різних сферах народного господарства, а також в органах радянського і партійного управління (так звані "висуванці"). Саме такий контингент повинен був отримати освіту якнайшвидше. Беручи до уваги відмову від старої системи, українське керівництво активізувало пошуки нових шляхів та методів навчання [1].

На початковому етапі Народний комісаріат освіти України взяв за взірець освітні досвіди Німеччини та Америки, які в цей час проводили реформи системи освіти.

Необхідно відмітити, що і в друкованих органах освітніх та державних установ, і у вільній пресі України йшла постійна полеміка з питань розбудови системи освіти дорослого населення та освіти взагалі. Крім того, відчувався постійний тиск з боку РРФСР як загальносоюзного центру [2]. Певну увагу розробці цього питання у 20-х рр ХХ ст. приділи Я.Ряппо, Г.Гринько [8], Н.Ільїн [3; 4], М.Скрипник [5], І.Тулчинський [6], А.Трофімов [7], Я.Столяров [8], Зікфрід Каверпау [9], Ю.Кершенштейн [10], У.Шарельман [11], І.Степанов [12], М.Сорокіна [13]. На жаль, на сучасному етапі ця тема залишилася поза увагою науковців.

Звичайно, зрозуміло, чому саме німецький та американський досвід у системі освіти розглядалися у той складний період української історії. Стара дореволюційна система освіти (особливо технічна та професійна) знаходилася під значним впливом німецької системи середньої та вищої освіти. Стара професура, в основному, отримувала освіту, наукові звання, та підвищувала кваліфікацію у провідних вузах Німеччини і запозичувала звідти більш досконалі та прогресивні методи роботи. Основними принципами німецької системи освіти були: принцип "єдиної школи", скасування становості, зв'язок із практичним життям та роботою, виховання "сильної" особистості на основі суспільності. Що стосується освіти дорослих, то система освіти Німеччини виділяла декілька видів освітніх закладів. По-перше, це середня школа підвищеного типу (Deutsche Oberschule). Її аналогом в Україні 20-х рр. стали школи

підвищеного типу для дорослих. Основним напрямком у роботі Deutsche Oberschule було створення єдиної трудової общини та навчання в майстернях. Звичайно, поряд з цим надавалася й загальна освіта в обмеженому обсязі, але увага акцентувалася на підготовці робітника нижчої кваліфікації [3].

По-друге, надбудова середньої школи над народною (Aufbauschule). Це 6-річна середня школа над 7-річною загальною школою. Завданням Aufbauschule було давати поглиблені знання, середню професію і можливість вступу до вищого навчального закладу. В українській системі освіти ці завдання вирішували робітфаки [3, с. 200–202].

По-третє, Вищі народні школи, які були змінними та вечірніми. Такі школи були доступні всім прошаркам населення та обслуговували, головним чином, робітників у містах та селян у сільській місцевості. Однак якщо в промислово розвиненій Німеччині вони носили гуманітарно-патріотичне навантаження, то українська система освіти профілювала такі заклади на надання професійно-політичної освіти, а для вагомості такі види навчальних закладів прирівнювалися до робітничих та робітничо-селянських університетів [4].

Досить специфічним було ставлення НКО України до університетів та технічних шкіл. Як у Німеччині, так і в Україні університет сприймався як стара, відірвана від реалій життя форма навчального закладу, що до того ж мала аристократичний характер. Для знищення класових суперечностей у Німеччині декретом від 19 вересня 1919 р. на університети було покладено нові зобов'язання: підготовка вчителів та педагогів, підготовка в галузі духовних дисциплін та швидка підготовка спеціалістів в інших галузях. У таких навчальних закладах встановлювався зв'язок з виробництвом через трудові комісії, доповідання і читання специфічних предметів залучалися інженери-практиканти. Серед таких навчальних закладів можна назвати Франкфуртський та Кельнський університети [4, с. 207]. Українська ж система освіти, скасувавши університетську класичну структуру, запропонувала два види вищих навчальних закладів: технікуми для середньопрофесійного керівного персоналу та інститути – для вищого.

Однак якщо у Німеччині у 1921 р. при Франкфуртському університеті було засновано Академію Праці, що включала в себе безліч короткострокових професійних курсів, то НКО України вирішив цю проблему з найменшими витратами [4, с. 209]. Коротко- та довгострокові професійні курси та курси підвищення кваліфікації створювалися на базі всіх вузів, при установах та на виробництві за їх же кошт. НКОУ та Укрголовпрофос здійснювали методичне забезпечення та контролюно-

координаційні функції. Що стосується принципу підготовки вчителів, то ІНО були майже повністю ідентичні.

У сер. 20-х рр. в українській системі освіти, що, прагнучи бути самостійною, стримувала натиск загальносоюзного центру щодо уніфікації системи, почали відбуватися реформи. Деякі профільні навчальні заклади частково переходили до галузевого відання. Це було спричинено кризою виробництва та скороченням навчальних закладів [14]. У таких специфічних умовах НКОУ та Укрголовпрофобр продовжують пошуки шляхів удосконалення системи освіти дорослих. Саме в цей період стає в нагоді американський досвід організації на методики навчання. Для американської освітньої системи було притаманно об'єднання в навчальних закладах для дорослих декількох споріднених або ж різних спеціальностей. При всій жорсткості вимог, що ставило життя перед спеціалістами стосовно їх основної професії, необхідно було мати ще й загальний рівень знань, бо американська школа одним із своїх головних завдань визначала створення не тільки "класного" спеціаліста, але й "ділової" людини. Відомий афоризм "Необхідно знати все про що-небудь і що-небудь про все" має американське походження. Учень американського навчального закладу, вивчаючи одну спеціальність, мав можливість цікавитися, відвідувати заняття та отримувати додаткові знання з дисциплін, що його найбільше цікавили або ж підвищували його загальний гуманітарний рівень. Отримання ж додаткових знань для українського учня чи студента йшло через спецсемінари, гуртки та курси, що створювалися на базі відповідних навчальних закладів із залученням відчизняних, а іноді закордонних спеціалістів. Однак процес розвитку та вдосконалення системи освіти дорослого населення ускладнювався домінуванням у всіх сферах буття більшовистської ідеології. Постійні партійні та класові чистки, практика "висування" та форсування випуску спеціалістів, репресії серед викладацько-професорського складу та командировання на роботу до навчальних закладів осіб не за фаховою, а за партійною належністю не давали можливості українській системі професійної, робітничої та загальної освіти дорослих досягти відповідного світового рівня.

Розглядаючи проблему використання закордонного досвіду у створенні нової системи української освіти, може скластися враження, що останній притаманне повне та абсолютне копіювання освітніх систем Німеччини та Америки. Це не так. Система освіти України 20-х рр. ХХ ст. відрізняється самобутністю, тривалим удосконаленням набутого досвіду та постійними пошуками нових форм і методик надання професійної та робітничої освіти. Підтвердженням цього є притаманні тільки українській системі форми та

ознаки робітничої освіти (організація і діяльність навчального закладу безпосередньо на виробництві та робітничий склад контингенту тих, хто навчається). Крім того, існували освітні структури, які не мали аналогів. Так, у Харкові на базі заводів існували комбінати робітничої освіти та заводи-ВТУЗи, що будувалися за принципом вертикальності та об'єднували в одну ланку декілька різних типів навчальних закладів, починаючи із заводського учнівства та закінчуючи вишами й заочними курсами підвищення кваліфікації керівного складу підприємства [15].

Звичайно, зрозуміло, що основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної освіти, науки й культури на світовий ринок є освіта, яка в сучасному світі перестає бути лише способом підготовки фахівців, а все більше стає обов'язковим ступенем розвитку людини, що ґрунтується на вітчизняних традиціях, зарубіжному досвіді та перспективному прогнозуванні розвитку відповідних галузей в умовах відсутності жорсткого ідеологічного контролю, докорінних структурних перетворень у народному господарстві, необхідності підготовки висококваліфікованих і відповідальних кадрів для всіх його галузей та органів державної влади.

Доцільність дослідження зумовлена потребою в дослідженні історичного минулого, об'єктивних і послідовних знань з теорії та історії становлення системи освіти України й недостатньою кількістю фундаментальних історико-теоретичних досліджень системи та процесів розвитку державного управління освітою.

Осмислення минулого впливає на зміну сьогодення, і це закономірно. Для впровадження в Україні ідей і принципів Болонського процесу доцільно зробити ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняного та світового досвіду у науковій та освітній системі.

Література

1. Ряппо Я. Просвещение на Украине за годы революции // Народное просвещение. – 1922. – №5. – С. 1–32.
2. Резолюція 3-ї наради Наркомів освіти союзних і автономних республік про узгодження існуючих систем народної освіти РСФРР і УСРР, 4 груд. 1923 р. // Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: Збірник документів і матеріалів. – К., 1979. – С. 308–312.
3. Ильин Н. Реформа народного образования в Германии // Народное просвещение. – 1924. – №9–10. – С. 196–203.
4. Ильин Н. Реформа народного образования в Германии // Народное просвещение. – 1924. – №11–12. – С. 202–213.

5. Скрипник М.О. Проти культурницької замкненості: Методи й форми участі робосу у виробничій діяльності органів освіти. – Харків: Український робітник, 1929. – 63 с.
6. Тульчинский И. К вопросу о положении техникумов на Украине // Красное студенчество. – 1926. – №5. – С. 92–96.
7. Трофімов А. На практичній роботі в технікумах // Комуніст. – 1929. – 15 вересня. – С. 10–16.
8. Столяров Я. На путях к советскому ВУЗу // Путь просвещения. – 1924. – №10. – С. 81–102.
9. Каверау Зикфрид. Старые и новые методы преподавания истории в высших народных школах. – Лейпциг, 1924. – 78 с.
10. Кершенштейн Ю. Трудовая школа. – СПб., 1920. – 24 с.
11. Шарельман У. Трудовая школа. – СПб., 1919. – 39 с.
12. Степанов И. Американская или германская система образования // Правда. – 1924. – 17 сентября.
13. Сорокина М. Задачи ВТУЗов и американская система образования // Правда. – 1924. – 25 августа.
14. Звіти НКО УСРР в ЦК КП(б)У про діяльність за 1924–26 рр. Звіт про роботи п/відділа профтехнічної освіти на 1924–1925 н.р. по секції вищої та середньої професійної освіти. Перспективні плани та розробки на 1926–28 рр. // Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 2265, арк. 1–72.
15. Листи-доповідні в ЦК КП(б)У. "Про стан та роботу заводу – ВТУЗа на заводі ХЕМЗ на 1 червня 1931 р." // Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 4206, арк. 40–96.

О.А.Мельничук

Страховання тимчасової непрацездатності в Україні у 1930-х рр.

З усіх видів соціального страхування, що функціонували в Україні впродовж 1920-х рр., перше місце за обсягом витрат посідало страхування тимчасової непрацездатності. На виплату допомог тимчасово непрацездатним витрачалося більше третини річного бюджету страхових органів. Із згортанням непу така ситуація аж ніяк не влаштовувала радянсько-партійне керівництво, яке планувало більшу частину страхових коштів використати на модернізацію економіки та соціально-побутове обслуговування промислових робітників. Відповідно страхові виплати працівникам у разі соціальних ризиків мали бути скорочені до мінімуму. Це завдання